

Rafał Czachor

"Российские партии в контексте трансформации", Г. М. Михалева, Москва 2009 : [recenzja]

Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego nr 1, 164-169

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rafał Czachor

Г.М. Михалева, *Российские партии в контексте трансформации*, Книжный дом «ЛИБРОКОМ», Москва 2009, 352 стр.

Skonsolidowany i silny system partyjny jest jednym z elementów stabilnej demokracji. Systemy partyjne większości państw postradzieckich znajdują się na etapie kształtowania się, a proces ten spowalnia niechlubna przynależność do *democracies with adjectives*, a więc nieudana transformacja, rodząca demokracje „suwerenne” czy „sterowane”. Na przestrzeni dwudziestu lat istnienia Federacji Rosyjskiej partie odgrywały istotną rolę w życiu politycznym tego państwa. Kształtowanie się rosyjskiego systemu partyjnego jest nierozdzielnie związane z kształtowaniem się i transformacją systemu politycznego. Na każdym z etapów tego procesu partie odgrywały określoną rolę, będąc obecnie efektywnym mechanizmem samoorganizacji elit politycznych.

Będąca przedmiotem niniejszej recenzji publikacja Galiny Michaliowej jest interesującym studium dynamiki systemu partyjnego w kontekście zmian systemu politycznego. Rozprawa obejmuje okres od kształtowania się ruchu dysydenckiego i protopartii politycznych w okresie późnego Związku Radzieckiego do końca 2007 roku, a więc drugiej kadencji Władimira Putina. Monografia rosyjskiej filozofki, przewodniczącej żeńskiej frakcji „Jabłoka” składa się z jedenastu uporządkowanych chronologicznie rozdziałów.

Rozdział pierwszy, *Instytucja partii: praktyka międzynarodowa i doświadczenie rosyjskie* stanowi teoretyczne rozważanie nad rolą partii w demokratycznym systemie politycznym. Autorka przedstawia charakterystykę procesu ewolucji partii zachodnioeuropejskich oraz wymienia najważniejsze cechy tworzenia się systemów partyjnych w państwach postsocjalistycznych. Zarysowując najważniejsze tezy dotyczące specyfiki kształtowania się rosyjskiego systemu wielopartyjnego, Michaliowa stwierdza, iż na początkowym etapie proces ten przebiegał według typowego schematu od szerokiej demokratycznej koalicji, łączącej pochodzących z daw-

nych elit zwolenników liberalizacji oraz aktywizujących się grup obywatelskich. W późniejszym okresie typowy dla stymulowanej przez elity rządzące transformacji konflikt „reformatorzy-konserwatyści” do 1999 roku przekształcił się, zdaniem autorki, w konflikt „polityczne centrum-regiony”, a sam proces pojawiania się partii był niezależny od czynnika społecznego. Wraz z odejściem Rosji od procesu demokratyzacji rosyjskie partie polityczne zatracaly swoje podstawowe funkcje, odchodząc od roli reprezentanta interesów społecznych na rzecz narzędzia samoorganizacji elit (s. 66-67).

Rozdział drugi *Podstawowe przesłanki i źródła rosyjskich ruchów i zjednoczeń politycznych* i trzeci *Faza klubowa (1986-1988)* stanowi zwarte wprowadzenie w tematykę kształtowania się współczesnego systemu partyjnego Rosji. Autorka przybliży okoliczności powstania ruchu dysydenckiego, pierwszych protopartii politycznych, zaznaczając, iż ugrupowania te nie są kontynuatorami tradycji przedrewolucyjnej. Przedstawiając ich proveniencję, badaczka wyróżniła grupę ruchów na gruncie ochrony praw człowieka oraz ruchów narodowowyzwoleńczych.

Trzeci rozdział recenzowanej publikacji *Faza klubowa (1986-1988)* syntetycznie przedstawia początkowy okres, zainicjowanej przez nowe radzieckie kierownictwo na czele z Michaiłem Gorbaczowem, pierestrojki. W tym czasie zaczęły pojawiać się pierwsze organizacje oficjalnie zgłaszające cele polityczne. G. Michaliowa wyróżniła trzy zasadnicze nurty ideologiczne kształtujących się ruchów politycznych: szeroko pojęty nurt ogólnodemokratyczny, łączący kluby i organizacje bazujące na hasłach demokratyzacji; kluby o orientacji socjalistycznej oraz radykalne grupy antykomunistyczne i odwołujące się do postulatu ochrony praw człowieka.

W czwartym rozdziale pracy *Kampanie wyborcze pierwszych częściowo wolnych wyborów i masowe ruchy polityczne (1988-1990)* autorka omawia przygotowania poszczególnych sił politycznych do aktywnego uczestnictwa w życiu politycznym ZSRR oraz rozszerzanie się ideowego spektrum radzieckiej sceny politycznej, będącego naturalną konsekwencją zwiększenia swobód. W pracy słusznie zaznaczono, że mimo faktu, iż 85% wybranych w wyborach deputowanych ludowych ZSRR polityków pochodziło z

KPZR, a większość była bezwzględnie posłuszna partyjnemu kierownictwu, nastąpił istotny przełom w radzieckim życiu politycznym – dotychczasowe na poły legalne ruchy demokratyczne po raz pierwszy wprowadziły swoich przedstawicieli do organów władzy państwowej.

Rozdział piąty *Od wyborów rad wszystkich szczebli do puczu sierpniowego: „struktury promieniste” i pierwsze partie* omawia żywiołowy rozwój życia politycznego w końcowej fazie pierestrojki. Istotnym czynnikiem w politycznej aktywizacji społeczeństwa radzieckiego były wybory do organów przedstawicielskich na szczeblach republikańskich i lokalnych, a w przypadku Rosyjskiej SFRR – również powstanie reakcyjnej Partii Komunistycznej RSFRR, zniechęcającej do siebie licznych mniej ortodoksyjnych członków KPZR. W pracy stwierdzono, że w ówczesnych warunkach protopartie, a następnie partie polityczne okazały się drugorzędym narzędziem walki o wpływy polityczne. Autorka poświęciła znaczną uwagę omówieniu zmian w poszczególnych skrzydłach szeroko pojętego bloku demokratycznego, konfrontację wewnątrz niego w związku z wyborami prezydenta Rosji, a także działania Borysa Jelcyna wymierzone w rozbięcie KPZR.

Trudnemu okresowi lat 1991-1993 poświęcony został szósty rozdział *Dyferencjacja politycznego spektrum pomiędzy puczem sierpniowym i rozwiązaniem rad w 1993 roku*. Połowiczne rozwiązania utrudniające proces demokratyzacji, w tym brak nowych, wolnych wyborów i demokratycznej konstytucji doprowadziły do poważnego napięcia i siłowego rozwiązania przyjętego przez obóz Borysa Jelcyna w październiku 1993 roku. W krótkiej formie Michaliowa omawia bazę prawną regulującą funkcjonowanie partii politycznych oraz proces zmian w partyjnym spektrum, będący obiektywną konsekwencją rozpadu bloku sił demokratycznych.

Siódmy rozdział *Partie po rozwiązaniu rad i w pierwszym cyklu elektorальnym (koniec 1993-1994 r.)* omawia funkcjonowanie partii politycznych w warunkach obowiązywania nowej konstytucji, wzmacniającej władzę prezydencką oraz wykluczenia opozycji z politycznej sceny. Autorka słusznie zauważa, że wybór prezydenckiej formy rządów nie jest czynnikiem wzmacniającym instytucje demokratyczne. W przypadku Rosji konstytucyjny przewrót w 1993 roku wzmocnił legitymację Jelcyna i zmarginalizował tak

partie polityczne, których wpływ na politykę państwa okazał się dość ograniczony, jak i parlament jako organ władzy wykonawczej. Przeprowadzone według mieszanej ordynacji wybory do Dumy Państwowej w grudniu 1993 roku miały, zdaniem badaczki, pozytywny wpływ na kształtowanie się systemu partyjnego. Polityczne spektrum rozszerzyło się poza dwie słabo ustrukturyzowane koalicje, a powstanie frakcji parlamentarnych wzmocniło wewnętrzną strukturę partii. Ogólnie w omawianym okresie autorka odnotowała pojawienie się stosunkowo silnych zbiorowych aktorów politycznych, petryfikację ruchów politycznych i ich przekształcanie się w sformalizowane ugrupowania oraz zakorzenianie się partii w rosyjskiej świadomości społecznej.

Kolejnemu etapowi krzepnięcia systemu partyjnego poświęcony jest rozdział ósmy: *Konsolidacja i stabilizacja spektrum partyjnego. Drugi cykl wyborczy (1995-1999)*. W rozdziale tym autorka przedstawia zachowania partii w kontekście kolejnych wyborów: parlamentarnych w 1995 roku i prezydenckich w 1996 roku. Znaczną uwagę poświęcono omówieniu stabilizacji spektrum partyjnego i zmianom zachodzącym w poszczególnych ugrupowaniach.

Funkcjonowanie partii w następnym cyklu wyborczym, jest przedmiotem kolejnego rozdziału: *Partie w trzecim cyklu elektoralnym: 1999-2002*. W okresie tym następują poważne zmiany w rosyjskim systemie politycznym: zarysowuje się proces odwrotu od demokracji – „dedemokratyzacji”, spowodowany zmianą politycznego kursu nowego kierownictwa w Kremlu. Jedną z konsekwencji tego zjawiska stało się wzmocnienie władzy państwowego centrum kosztem regionów i regionalnych elit, będących ostoją poszczególnych partii. W rezultacie zachodzących na partyjnej scenie zmian badaczka dokonała podziału ugrupowań politycznych na trzy bloki: prorządowy, włączający m.in. „Jedność” i Sojusz Prawych Sił jako bezpośrednie zaplecze Władimira Putina; opozycyjny, do którego zaliczyła jedynie „Jabłoko”, konsekwentnie sprzeciwiające się wojnie w Czeczenii i kształtującemu się systemowi „kryminalno-biurokratycznemu” oraz blok lewicowy z dominującą w nim Komunistyczną Partią Federacji Rosyjskiej, krytykującą *par excellence* „panujący reżim” bez odnoszenia się do konkretnych kwestii (jak wojna czeczeńska). Autorka przeanalizowała przygotowanie

partii do wyborów parlamentarnych w 1999 i prezydenckich w 2000 roku. O osobliwościach kształtowania się systemu partyjnego, jak i potrzebie silnego lidera świadczy przytoczony przez Michaliową fakt, iż w walce o urząd prezydenta Władimir Putin uzyskał 3-krotnie więcej głosów niż ugrupowanie określające się „proputinowskim” w wyborach do Dumy.

Najobszerniejszy w całej pracy (ponad 30 stron), dziesiąty rozdział *Partie w czwartym cyklu elektorальnym: 2003-2004* stanowi rozszerzoną analizę funkcjonowania ugrupowań w okresie pierwszej kadencji W. Putina. Badaczka poświęciła uwagę zarówno zmianom w normatywnej bazie odnoszącej się do partii politycznych, jak i wyborom parlamentarnym w 2003 i prezydenckim w 2004 roku. Zmiany w systemie partyjnym w omawianym okresie prowadziły do wykształcenia się stabilnego zaplecza pozwalającego na petryfikację kształtującego się nowego reżimu politycznego. Głównym narzędziem stało się nowe ugrupowanie organizujące partię władzy – „Jedna Rosja”. Jej podwójne zwycięstwo w 2003 i 2004 roku oznaczało konsolidację wokół ugrupowania elit politycznych na poziomie centralnym i lokalnym oraz elit biznesowych oraz obiektywne osłabienie innych ugrupowań, spośród których wpływowymi pozostawały partia komunistyczna i populistyczna Liberalno-Demokratyczna Partia Władimira Żyrinowskiego.

Ostatni rozdział monografii *Zmiana roli partii w czasie drugiej kadencji Putina* stanowi swoiste podsumowanie przekształceń politycznych współczesnej Rosji. Autorka skłania się ku stwierdzeniu, że w Rosji wykształcił się reżim autorytarno-biurokratyczny, podając szereg uwarunkowań takiego kierunku transformacji. Przekształcenia w systemie politycznym pociągnęły za sobą określone zmiany w funkcjonowaniu systemu partyjnego zarówno na poziomie formalno-prawnym i jak na poziomie uwarunkowań społecznych. Prawnie utrudniono funkcjonowanie ugrupowań politycznych, a także ograniczono ich możliwość uzyskania mandatów w parlamencie. Zjawiska te wpisują się w proces ograniczenia zdobyczy demokracji, a działacze ugrupowań liberalnych i demokratycznych – jak słusznie zauważa autorka – ponownie (jak na początku lat 90.) muszą walczyć, z tą różnicą że kiedyś była to walka o zdobycie praw i wolności, a obecnie – o ich zachowanie. System partyjny został zmonopolizowany przez Jedną Rosję, wokół której

konsolidują się elity polityczne i biznesowe. Rola pozostałych ugrupowań jest w istocie marginalna – część służy za przybudówki dominującej partii, niektóre stanowią koncesjonowaną opozycję, inne zaś pozbawione wsparcia Kremla trafiają w polityczny niebyt. Michaliowa pokusiła się o ocenę kilku projektów obozu demokratycznego, mających na celu jego wzmocnienie oraz ocenę bieżącego położenia partii politycznych. Stwierdza ona, że obraz rosyjskiego systemu partyjnego jest dość niejednoznaczny: z jednej strony partie stały się pełnoprawnym podmiotem procesu politycznego i wyłącznymi graczami na poziomie federalnym, z drugiej zaś ograniczone są możliwości tworzenia nowych ugrupowań, których rolę władza sprawdziłaby najchętniej do roli reprezentacji karteli biznesowo-administracyjnych. Rzeczywiste ograniczenie konkurencyjności wyborów prowadzi do spadku udziału obywateli w życiu państwa oraz możliwości artykulacji ich interesów. W tej sytuacji życie polityczne Rosji, zdaniem autorki, nabywa cech imitacyjności, polityka publiczna staje się wirtualna i teatralna. Instytucje demokratyczne jeszcze nie zaniknęły, jednak zdominowanie systemu partyjnego przez jedną partię dominującą i kontrolowanych przez nią satelitów sprowadzą partie do roli jednego z elementów autorytaryzmu.

Recenzowana publikacja jest dziełem wartościowym, pozwalającym czytelnikowi na uporządkowanie faktów z procesu kształtowania się rosyjskiego systemu politycznego w perspektywie kolejnych cykli wyborczych. Do monografii wdarły się pojedyncze błędy, zwłaszcza w datach, jednak w żaden sposób nie umniejszają one wartości pracy. Należy ocenić ją jako przydatną i godną polecenia wszystkim osobom zainteresowanym systemem politycznym współczesnej Rosji.